

ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37.037

Л. П. МАРМУРАШ

ПРОБЛЕМА ГУМАНІСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ЕПІСТЕМОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ

У статті висвітлено шляхи розвитку освітньої галузі на сучасному етапі у контексті реалізації людинотвірної функції на основі конструктивних елементів педагогічного процесу епохи віхових культур та Середньовіччя, досвіду одного із найвагоміших попередніх періодів – народження світових релігій, філософії, теорії освіти, монотеїстичної світоглядної парадигми.

Ключові слова: педагогічний процес, гуманізація освіти, епістемологічна парадигма, пізнання, аксіологічне поле.

Л. П. МАРМУРАШ

ПРОБЛЕМА ГУМАНИСТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ ЕПИСТЕМОЛОГИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ

В статье отображены пути развития образовательной отрасли на современном этапе в контексте реализации человекоформирующей функции на основе конструктивных элементов педагогического процесса эпохи осевых культур и Средневековья, опыта одного из самых весомых предыдущих периодов – рождения мировых религий, философии, теории образования, монотеистической мировоззренческой парадигмы.

Ключевые слова: педагогический процесс, гуманизация образования, эпистемологическая парадигма, познание, аксиологическое поле.

L. P. MARMURASH

THE PROBLEM OF HUMANISTIC DIRECTION OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF EPISTEMOLOGICAL PARADIGM

The purpose of this article is to show the importance of development theory which includes human creation on the basis of constructive elements of the Axial cultures and the Middle Age epochs in the modern period. These epochs are the experience of the most important previous periods – creation of world religions, philosophy, theory of education, monotheistic paradigm.

Key words: pedagogical process, humanistic education, cognition, epistemological paradigm, axiological field.

Центральною складовою нового педагогічного мислення є гуманізація освіти, що передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у світлі їхньої людинотвірної функції [4, с. 76]. Необхідне використання всіх духовно-культурних важелів, апробованих людством, серед яких освіті належить одне з перших місць. Вона повинна не лише створити нове поле духовності, культурну ауру буття людини. Головна визначеність освітньої діяльності – наповнити навчальний процес гуманістичним змістом [5]. Морально-духовна

вихованість підростаючої особистості нині є пріоритетною метою всієї освітньої системи. Всі соціальні заклади, причетні до процесу виховання у широкому розумінні цього слова, мають орієнтуватися на поетапно-часову специфіку морально-духовного зростання людини [2].

Мета статті полягає у тому, щоб визначити шляхи розвитку освітньої галузі на сучасному етапі у світлі людинотворної функції на основі конструктивних елементів педагогічного процесу епохи віхових культур та Середньовіччя.

Конструктивний елемент педагогічного процесу будуємо на ідеї, яка виражає суб'єкт і спрямована на його самовизначення, самоідентифікацію, знаходження себе в іншому, визначенні сутностей і спрямуванні цих сутностей на їх реалізацію в практичній діяльності на сучасному етапі, тобто опираємося на цінності та ціннісні орієнтації. В основі конструктивного елементу лежить систематизація педагогічних поглядів видатних постатей епохи віхових культур і Середньовіччя на проблему розвитку гуманістичної спрямованості.

У сучасній педагогіці проблема гуманістичної спрямованості освіти досліджувалась з таких питань: постійне духовне спілкування вчителів і учнів; втілення високих ідеалів гуманізму; етичне ставлення до усього живого; особистісно зорієнтоване навчання та виховання, проблеми формування особистості сучасного вчителя. Ці напрями зафіксовані у працях учених-педагогів В. Андрущенко, І. Беха, В. Бондаря, М. Євтуха, І. Зязюна, А. Степанюк, О. Сухомлинської, В. Чайки, М. Чепіль та ін. Однак, питанням розвитку гуманістичної спрямованості педагогічної думки доби віхових культур і Середньовіччя у педагогічних дослідженнях не приділялось належної уваги. До цього часу не обґрунтовано гуманістичну спрямованість як спрямованість виховання потреби на самовизначення через епістемологічну парадигму.

Поняття «віхові культури» походить від слова «осьовий час». Цей термін уперше ввів німецький філософ К. Ясперс для означення історичного періоду 800–200 рр. до н. е. До віхових культур належать культури Індії, Китаю, Європи (з її поляризацією Захід – Схід). Аналіз праці К. Ясперса «Зміст і призначення історії» свідчить, що цей час дає змогу нам краще усвідомити історичне значення педагогічної спадщини для людства загалом. У цю епоху закладено духовну основу людства. Відбувалося це на висотах окремих особистостей, але певним чином впливає на інших людей. Ми визначаємо педагогічну думку віхових культур як педагогічний досвід окремих особистостей, що розкривається за допомогою духовного процесу і становить історичну субстанцію людського буття.

Розвиток гуманістичної спрямованості педагогічної думки епохи віхових культур є історико-педагогічною та філософською проблемою. Педагогічні знання цієї епохи відображають прагнення пізнати себе, рефлексувати, перебувати у нескінченному стані інтерпретації.

Досліджувана проблема вирішується через епістемологічну парадигму, яка передбачає вміння мислити, споглядати образи минулого, пізнавати на рівні значущих переконань, знати про предмети і володіти мовами [12, с. 320]. Механізмом, що забезпечує ці процеси, є рефлексія як акт повернення індивіда до самого себе, акт «самоподвоєння» у дзеркалі власної свідомості, первинна форма якого – «сукупність метатілесних акцій, спрямованих на самоідентифікацію, самоочищення» або «знаходження себе в іншому» [6, с. 112], як спосіб самоздійснення творчої активності в людині, в якій вона виділяє своє власне зусилля і свою життєву позицію, як основу творчого буття і як основну можливість саморозвитку і самовдосконалення себе і свого життя [3, с. 22], що є засобом досягнення духовного зростання, «духовного бачення, духовного проникнення» [5].

Епістемологічну парадигму епохи вікових культур охарактеризовано в антропологічному вимірі (розвиток людини в історичному процесі), що є характерною необхідністю сучасної освітньої ситуації. Вона зумовлена актуальністю гуманістичної проблеми: людина як найвища цінність. На сучасному етапі антропологізм утвердив раціональність, яка неможлива без екзистенціональної свободи.

Аналіз першоджерел (Будда, «Закони Ману», Конфуцій («Бесіди і судження»), Платон («Держава», «Закони»), Піфагор, Сократ) і наукових праць (Ю. Бондаренко, В. Василенко, Л. Васильєва, Н. Волинська, В. Галузинський, М. Євтух, Г. Жураківський, О. Зеленський, В. Клепиков, Л. Кондрацька, Г. Корнетов, Ю. Криль, А. Леонов, А. Марру, В. Малявін, І. Семененко) щодо епістемологічної парадигми в епоху віхових культур врахування особистісно осмислених епістемологічних знань дали змогу визначити гуманістичну спрямованість педагогічної думки віхових культур як спрямованість процесів освіти і

виховання на людиностановлення, станом якої є особистісна зорієнтованість, що реалізується на рівні «розуму і серця» через визначення цінностей та ціннісних орієнтацій.

Основу цих процесів становлять культ знань, педагогічна умова (оволодіння цими знаннями), Учитель (носії Істини, джерело священних знань). Педагогічний процес спрямований на: а) пізнання Логосу (Нусу) (формування любові; ідея слідування Богу; шлях до духовного і досконалого життя: істинність, вічність, незмінність, чистота, перемога над самим собою; відмова від усіх спокус земного життя і вступ у світ ідей; споглядання любові до мудрості; вічне Добро (на зразок етики у великих віровчителів)); б) на стан нірвани («серединний» шлях між добром і злом; просвітлення, досягнення мудрості); в) на єднання з Дао (відданості дао, життєвий шлях людини, зітканий з її власних вчинків); г) слідуванні волі Божій (звільнення від гріхів).

Педагогіка віхових культур відкриває в людині самосвідомість, що забезпечує їй можливість піднятися над самою собою. Педагоги давніх Китаю, Індії, Греції спрямовували процеси освіти і виховання на людиностановлення, самовизначення, знаходження себе в іншому. Основним аспектом педагогічного змісту вказаної епохи є педагогічна думка з позиції екзистенції (різниця між добром і злом). Педагогічний процес, що містить епістемологічну парадигму, сприяє реалізації закладених у людині можливостей досягнути цей зміст, вести діалог з ним. Ця парадигма особистісно зорієнтована, а тому й перспективна. Особистість є її суб'єктом пізнання, особистісного самовизначення, розвитку, а тому є «самоцінною».

Результати аналізу педагогічної традиції у Візантії як «золотого мосту» між західною і східною культурами, яка мала глибокий вплив на розвиток країн Середньовічної Європи (Південної і Східної), де утвердилось православ'я, свідчать, що в основу ввійшло виховання на сакральній традиції.

Педагогічні ідеї візантійських богословів виражені у вихованні і навчанні, що спрямовані на людиностановлення через шлях до Бога, досягнення абсолютних цінностей. Провідною ідеєю Василя Великого є ідеал християнина, необхідність удосконалення, дотримання посту, молитов, змістом яких є євхаристія – «наша хвала, наша вдячність, наше причастя». Гуманістичний підхід Авви Доротея полягає у вдосконаленні людини через дотримання чеснот (Заповідей Божих). Особливе місце в релігійній концепції Микола Кавасила відводить основі нового життя, що полягає в єднанні з Ісусом Христом через таїнства хрещення та миропомазання, і євхаристії.

Шляхом аналізу педагогічних поглядів доби Середньовіччя (Августина Блаженного, Василя Великого, Авви Доротея, Миколи Кавасили, «Кісво-Печерського Патерика», Кирила Турівського, «Повісті минулих літ», літописця Нестора, Климента Смолятича та Данила Заточника, «Повчання» Володимира Мономаха) здійснено ідентифікацію людської особистості, яка є суб'єктом виховного процесу і проходить «суб'єктивне переживання» в своїх помислах, діяльності, в цілісному культурному просторі й перетворюється і стає Божим промислом.

Особистість – це духовно-матеріальне єство, створене Богом за своїм образом і подобою та покликане до досконалості (через віру, що діє через любов) і наслідування заповідей «блаженства» – чеснот (вони, дбайливо плекаючи, стають нашою другою натурою), й оновлення (протягом усього життя), зцілення покаанням, наукою розсудливості (постом), спогляданням (заповіддю, що торкається царини розуму), смиренномудреністю у пізнанні себе. Перехід від людяності до боголюдяності характеризує вектор саморефлексії тогочасної педагогічної думки.

Гуманістичні підходи до виховання в Україні-Русі (тут мала вплив педагогічна думка Візантії) представлені ідеями: наукою книжною, що вчить іти шляхом покаання (Нестор); мудрістю монаха, смиренномудреністю, покаанням, шляхами спасіння (Кирило Турівський); шуканні миру і творінні добра (Володимир Мономах); розумінні Святого писання (Данило Заточник).

В аксіологічних ідеях гуманістичної спрямованості (Піфагор, Сократ, Платон, Конфуцій, Будда, Чжуан-цзи, Августин Блаженный, Василь Великий, Авва Доротея, Микола Кавасила, літописець Нестор, Кирило Турівський, мислителі Климент Смолятич та Данило Заточник, «Махабхарата», «Рамаїяна», «Біблія») визначено гармонійну загальнолюдську субстанцію, що орієнтується на абсолютні цінності (включають у себе якості, що реалізуються засобами): Доброта (не має часових меж), Любові, Мудрість, спрямовані на людиностановлення, знаходження себе в іншому, пізнання себе, в якому людина є суб'єктом процесу виховання. Домінантні якості: благоговіння, самопожертва, терпіння, людяність і обов'язок, благородство, совісна воля, стриманість, смиренність, радість, довготерпіння, милосердя, лагідність, братолюбство; прощення, поступлення, повчання; праведність, чеснотність, мовчазність, скромність; знання прекрасного,

першосущного, божественного; прощення – поступлення – повчання. Засобами формування самопізнання визначені: щоденна молитва, віра, богослужіння, покаяння, наслідування заповідей Божих, споглядання, обряди, медитація, духовне просвітлення, дотримання моральних правил. Методами самовизначення стали: екзистенційний (різниця між добром і злом), епістемологічний (спостереження «чистого знання»), синергетичний (самоорганізації). Завдяки цьому особистість отримує здатність моделювати себе відповідно до високих ідеалів, забезпечуючи при цьому свою цілісність, прагне знайти найвищий сенс свого існування.

Екзистенція передбачає пошук абсолютних цінностей. Встановлюється пріоритетність, домінування їх реалізації з метою усунення недоліків. Такий підхід зумовлює толерантну інтеграцію педагога у соціокультурному середовищі: діалог двох світоглядів: – релігійного і нерелігійного. Вони «утворюють структуру, «будівлю», світоусвідомлення і світовідчуття, містять загальнолюдські елементи – об'єктивно істинні знання, моральні уявлення, що виражають необхідні умови суспільного буття, загальнозначимі духовні цінності» [10]. Принцип толерантності включає «проблеми свободи совісті, ненасильство у справах віри». Синергетика (самоорганізація, що «вимагає ідеї пошуку компромісу, який поєднує протилежності суспільства і особистості; педагогічний вплив поступається взаємодії співробітництву, партнерству, орієнтаціям на реальну свободу особистості, яка розвивається, і діалог з нею» [7], передбачає трансляцію загальнокультурних цінностей.

Зазначимо, що освітні та виховні процеси становлять синергетичний феномен, у центрі якого стоїть особистість. Вони мають нелінійну структуру та самоорганізуючий творчий характер. При цьому синергетичний підхід спрямовує дослідника не на подолання хаосу у навчально-виховному процесі, а на необхідність зробити його творчим на основі ідеї самоорганізації. Організація дослідження з позицій синергетики припускає співіснування різних автономних «центрів», парадигм, методів, підходів, які конкурують, доповнюють один одного і серед яких немає панівних.

За цих умов педагогічний процес постає як відкрита, темпоральна, індетерміністична, плюралістична, імовірнісна сутність, що утворює середовище «вільного стану», в якому постійно щось зникає і щось виникає, і що чутливе навіть до незначних, слабких впливів [1]. З позицій синергетики потрібно розглядати особистість педагога як складну систему, що саморозвивається. Відповідно до основних положень синергетичної методології потрібно не нав'язувати шляхи його професійного розвитку, а створювати якомога більше умов і можливостей для саморозвитку його особистості в межах соціокультурних норм і моральних цінностей [9, с. 6]. Така самоорганізація призводить до «самоорганізації і розуміння абсолютної цінності». Важливим у цьому процесі є «адаптація» [8] у соціокультурне середовище через онтологічний рівень Епістема передбачає об'єднання процесів екзистенції і синергетики. Вона дає пояснення «зростання, розвитку і збереження» людського пізнання, представляє «боротьбу ідей» і «природний відбір», «трансформацію духовних цінностей, які визначають культурно-історичні і національні особливості» [11].

У ході аналізу виховного процесу окресленого періоду враховано специфіку педагогічної діяльності, теорії, концепції, ідеали, що визначають ціннісні основи культури і забезпечують орієнтацію на абсолютні цінності, де головною спрямованістю виховання особистості є не зміна світу, а зміна себе, самовдосконалення в межах запропонованого аксіологічного поля цінностей освітнього процесу.

На сучасному етапі одним з важливих шляхів є інтеграція педагога у соціокультурне середовище через формування педагогічного досвіду в одного з найвагоміших попередніх періодів, епохи віхових культур і Середньовіччя, вивчення типологій педагогічних парадигм Заходу і Сходу, які мають духовну єдність, впровадження у навчальний процес пізнання шляхом епістеми.

Згідно з формуванням педагогічного досвіду інтеграція педагога є фундаментальною закономірністю педагогічного процесу. Вона реалізується через послідовність вивчення особливостей педагогічних знань окресленого періоду. Вивчення типологій педагогічних парадигм Заходу і Сходу передбачає необхідність відбору змісту педагогічного процесу, визначення наукових істин. Впровадження у навчальний процес пізнання шляхом епістеми передбачає особистісно осмислені епістемологічні знання, визначення чесної людської особистості, орієнтацію на цінності окресленого періоду, використання системи засобів, що

зумовлюють єдність навчально-виховного процесу, розвиток нового педагогічного мислення.

Отже, епістемологічна парадигма включає пошук Істини, тобто ціннісної основи для самовизначення, що не піддається експериментальній перевірці. Важливість епістемологічної парадигми полягає в тому, що вона є ефективним засобом і метою осягнення педагогічного минулого та сьогодення, а також визначенням, моделюванням її перспективних форм, а тому має право на життя у сучасній освітній ситуації.

Систематизація педагогічних поглядів на проблему розвитку гуманістичної спрямованості в епоху віхових культур і Середньовіччя свідчить, що основною категорією є духовність, висхідними принципами – ціннісні орієнтації (принцип суб'єкта – відношення особистості до власного існування); принцип суб'єкт-суб'єкта – відношення особистості до оточуючих); принцип цінності – релігійне відношення особистості до Бога), які реалізуються у діяльності (у постійній інтерпретації). Це спонукає особистість стати на шлях пізнання і зумовлює її перетворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. Є. Дослідження проблеми обдарованості з позицій синергетичного підходу [Електронний ресурс] / О. Є. Антонова // Парадигма творення в сучасній науці: Міжнар. конф. – Режим доступу: [http://www.creation.m.ua/?Tezy_dopovidej/Antonova O. E.](http://www.creation.m.ua/?Tezy_dopovidej/Antonova%20O.%20E)
2. Бех І. Д. Законопростір сучасного виховного процесу [Електронний ресурс] / І. Д. Бех / – Режим доступу: www.knukim.edu.ua/articles_beh.htm
3. Валиулина І. С. Взаимосвязь рефлексивных аспектов самосознания с креативными проявлениями личности [Електронний ресурс] / І. С. Валиулина, Н. В. Дмитриева, Н. В. Шелепанова // Сибирская психология сегодня: сб. науч. тр. – Кемерово, 2003. – Вып. 2. – 410 с. – Режим доступу: <http://hpsy.ru/>
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Кремень В. Філософія людиноцентризму у контексті проблем освіти [Електронний ресурс] / В. Кремень – Режим доступу: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2006/txt/06kvkpo.php> - 44k
6. Кондрацька Л. А. Художня епістемологія культури у вимірі педагогіки / Л. А. Кондрацька. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 408 с.
7. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка [Електронний ресурс]: навч. посіб. / Н. Є. Мойсеюк. – 4-е вид., доп. – К., 2003 р. – 615 с. – Режим доступу: <http://www.readbookz.com/book/172/5402.html>
8. Семи волос П. Про синергетику, біфуркацію й ахлаксферу [Електронний ресурс] / П. Семиволос. – Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3100/32755/>
9. Чепіль М. М. Теоретичні засади підготовки майбутніх вчителів до виховної роботи з учнями / М. М. Чепіль // Людинознавчі студії: Сер.: Педагогіка. – Дрогобич, 2008. – Вип. 17. – С 4-14.
10. Шайгородський Ю. Ж. Ціннісний конструкт міжкультурної комунікації [Електронний ресурс] / Ю. Ж. Шайгородський; Український центр політичного менеджменту. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php?m=8&n=23&c=255>
11. Шульга Е. Н. Является ли эволюционная эпистемология новой научной парадигмой? [Електронний ресурс] / Е. Н. Шульга – Режим доступу: http://www.elib.org.ua/philosophy/ua_readme.php?subaction=showfull&id=16608729.
12. Ясперс К. Смысл и назначение истории: [пер. с нем] / К. Ясперс. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с.